

Civilisation: 950-1150 (ed. D. S. Richards), Oxford 1973, s. 1-16; a.m.f., "The Küfichis or Qufs in Persian History", *Iran*, XIV, London 1976, s. 9-17; Cl. Cahen, "Nomades et sédentaires dans le monde musulman de milieu du moyen-âge", *Islamic Civilisation: 950-1150* (ed. D. S. Richards), Oxford 1973, s. 93-104; a.m.f., "Les tribus turques d'Asie occidentale pendant la période seljukide", *WZKM*, LI (1950), s. 178-187; a.m.f., "Ghuzz", *EP* (Ing.), II, 1106-1110; P. Oberling, *The Qasha'i Nomads of Fars*, The Hague - Paris 1974; R. Tapper, *Pasture and Politics, Economics, Conflict and Ritual Among Shahsevan Nomads of Northwestern Iran*, London 1979; B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Berlin 1985, tür.yer.; J. Aubin, "L'ethnogénèse des Qaraunas", *Turcica*, I, Paris 1969, s. 65-94; P. Briant, "L'élevage ovin dans l'empire achéménid Viè-IVè siècles avant notre ère", *JESHO*, XXII (1979), s. 136-161 (Maddede 1993 yılına kadar seçme bir bibliyografya verilmiştir).

ANN KATHERINE SWYNFORD LAMBTON

İ'LÂÛ's-SÜNEN

(إعلاء السنن)

Zafer Ahmed et-Tehânevî'nin
(ö. 1974)

Hanefî mezhebinin
görüşlerini destekleyen hadisleri
derleyip şerhettiği eseri.

XX. yüzyılın ortalarında Hindistan'da kendilerine "Ehl-i hadis" denilen bazı âlimler, Hanefî imamlarının hüküm verirken hadise değil kıyasa dayandıklarını, bu yüzden pek çok meselede hadise muhalefet ettiklerini ileri sürmüşler, Hanefî âlimleri de bu iddiaların temelsizliğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Zafer Ahmed'in dayısı ve hocası Eşref Ali et-Tehânevî de bu iddialara karşı çıkanlardan olup bu konuda yazdığı *İhyâ'ü's-sünen*'in müsveddelerinin kaybolması üzerine benzer bir çalışma yapmak için Zafer Ahmed Hasan es-Senbehlî'yi görevlendirmiştir. Senbehlî'nin hazırladığı *İhyâ'ü's-sünen*'in ilk cildini beğenmeyen Eşref Ali, Zafer Ahmed'den onun hatalarıyla ilgili bir istidrâk yazmasını istemiş, Zafer Ahmed de *İstidrâkü'l-ḥâsen 'alâ İhyâ'is-sünen*'i kaleme almıştır. Eşref Ali çok beğendiği bu çalışmadan sonra Senbehlî'nin eserinin neşrini durdurmuş ve eseri yazmakla Zafer Ahmed'i görevlendirmiştir. Zafer Ahmed de yirmi yıl çalışarak meydana getirdiği kitabın metin kısmına *İ'lâ'ü's-sünen*, şerh kısmına *İsdâ'ü'l-minen* adını vermiş, ikinci baskıdan itibaren eserin tamamını *İ'lâ'ü's-sünen* adıyla yayımlanmıştır.

İ'lâ'ü's-sünen'de, Hanefîler'in görüşlerinin delilli olan sahih hadis ve eserler-

le sahâbe kavilleri sayfanın üst kısmında kaynakları ile birlikte zikredilmiş, rivayetlerin sened ve metinleri hakkında muhadislerin değerlendirmelerine kısaca temas edilmiş, sahih rivayetlerin ardından bunları desteklemek amacıyla varsa za-yif rivayetlere de yer verilmiştir. Sayfanın alt kısmında, yukarıda zikredilen rivayetler sened ve metin açısından tenkide tâbi tutulmuş, fikhî yönleri üzerinde durulmuş, bu konularda mezhebin muteber kitaplarından iktibaslar yapılmış, görüş farklılığı olan yerlerde müftâ- bih kavil belirtilmiştir. Sayfanın en sonunda ise diğer mezheplerin delil olarak kullandığı hadislerle Hanefî mezhebinin delilleri karşılaştırılmış, Hanefîler'in delillerinin tercih sebepleri açıklanmıştır. Fıkıh bablarına göre düzenlenen eser "Kitâbü't-Ṭahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Edeb ve't-Taşavvuf"la sona ermektedir. Müellif zaman zaman çağdaş problemleri de ele almış, bu arada Kâdiyânîlik hareketine, faizi helâl kılma gayretlerine karşı çıkmıştır (Halid Zaferullah Daudi, s. 225). Zâhid Kevserî'ye göre eserde hadis ilminin gerektirdiği titizlik gösterilmiş ve mezheplerin görüşleri objektif şekilde değerlendirilmiştir (*Makâlât*, s. 95).

Her biri bir cilt hacmindeki on sekiz cüzden oluşan eserin ilk on bir cildi Tehânebihûn'da (1922'den itibaren), XII-XVIII. ciltler Karaçi'de (1965-1967) taşbaskı yöntemiyle yayımlanmış, daha sonra İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmî'l-İslâmiyye tarafından yine Karaçi'de neşredilmiştir (I-XIII, 1401, 1405 [ilk iki cildi Muhammed Takî el-Osmânî'nin tahkikiyle]). Hadisleri numaralanıp tashihler yapılmak ve her sayfaya konu başlıkları yazılmak suretiyle yeniden yayımlanan kitapta (Karaçi 1415) mukaddimeler (aş. bk.) XIX, XX ve XXI. ciltler olarak yer almış, XXII. cilt eserin tamamının konu başlıklarının fihrisine ayrılmıştır. Kitap Ebûbekir Sifil tarafından Türkçe'ye çevrilmektedir.

İ'lâ'ü's-sünen'in üç mukaddimesi olup bunlardan Zafer Ahmed tarafından kaleme alınan birincisi *İnhâ'ü's-seken ilâ men yuṭâli'ü 'lâ'e's-sünen* adını taşımakta ve Hanefî âlimlerinin hadis usulü ilkelerini açıklayan önemli eserlerden biri kabul edilmektedir (Tehânebihûn [taşbas-kı], 1348/1930; Karaçi 1383/1964). Bu mukaddime ayrıca Abdülfettâh Ebû Gudde'nin tahkikiyle *Qavâ'id fi 'ulûmî'l-ḥadîs* adıyla Beyrut'ta (1392/1972) ve *İ'lâ'ü's-sünen*'in neşri içinde Karaçi'de (1415, [XIX. cilt olarak]) yayımlanmış, İbrahim Canan son neşri *Yeni Usûl-i Hadîs* adıyla

Türkçe'ye tercüme etmiştir (İzmir 1982). Habîb Ahmed Kîrânevî'nin kaleme aldığı *Fevâ'id fi 'ulûmî'l-fıkh* adlı ikinci mukaddimede *İ'lâ'ü's-sünen*'in yazımı sırasında fıkıh açısından takip edilen usule dair geniş bilgi verilmiştir (Karaçi 1385-1387/1965-1967 [*İ'lâ'ü's-sünen*'in baskısıyla birlikte], 1415 [XX. cilt olarak]). *İncâ'ü'l-vaṭan 'ani'l-izdirâ' bi-İmâmi'z-zamân* adıyla Zafer Ahmed tarafından yazılan üçüncü mukaddimede Ebû Hanîfe ile ilgili itirazlar cevaplandırılmış ve eser, *Ebû Hanîfe ve aşâbühü'l-muḥaddîşün* adıyla *İ'lâ'ü's-sünen*'in sonunda neşredilmiştir (Karaçi 1415 [XXI. cilt olarak]).

BİBLİYOGRAFYA :

Zafer Ahmed et-Tehânevî, *İ'lâ'ü's-sünen* (nşr. Muhammed Takî el-Osmânî), Karaçi 1415, neşreden giriş, I, 3-35; a.m.f., *Qavâ'id fi 'ulûmî'l-ḥadîs* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, neşreden giriş ve takrizler, s. 1-15; M. Zâhid el-Kevserî, *Maḳâlât* (nşr. Râtib el-Hâkimî), Humus 1388, s. 95; Halid Zaferullah Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şâh Velîyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadîs Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 222-227, 237; Abdülfettâh Ebû Gudde, "İ'lâ'ü's-sünen", *Hi-dâye*, X/4, Tunus 1983, s. 90-92.

EBUBEKİR SIFİL

İLBARS HAN

(ö. 931/1525)

Hive Hanlığı'nın kurucusu
(1512-1525).

XV. yüzyılın ortalarında Türkistan'da Özbekler'i siyasî bir güç haline getiren Ebülhayr Han'ın ölümünden (1468) sonra Özbekler'in başına Muhammed Şeybânî Han geçti. Şeybânî Han, uzun müca-deleler sonunda 1505'te Hârizm'in merkezi Gürgenç'i ve 1506'da Herat'ı Hüseyin Baykara'dan alarak Hive ve Mâverâ-ünnehir bölgesini de içine alan yeni bir Özbek Devleti kurdu. Ancak başarısı uzun sürmedi. 28 Şâban 916 (30 Kasım 1510) tarihinde Merv yakınındaki Mahmûdâ-bâd'da Şah İsmâil ile yaptığı savaşta hayatını kaybetti. Bölgede idareyi ele geçiren Safevîler Hive, Hezâresp, Gürgenç ve Vezir şehirlerine kendi valilerini tayin ettiler. Vezir şehrinin kadısı Ömer Adlî, Safevîler'e karşı halkı harekete geçirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri Bâkırğân'a giderek Seyyid Ata neslinden Hüsâmeddin Katal'a kızılbaşları yok edip kendisini han yapacaklarını bildirdiler. Ancak Hüsâmeddin Katal bu teklifi benimsemeyip onlara

Şeybânîler'den Yâdigâr Han'ın torunu ve Berke Sultan'ın oğlu İlbars'ı tavsiye etti. Kendisine getirilen teklifi kardeşi Balbars ile (Bilgiç Sultan) görüştüktan sonra kabul eden İlbars bir süre sonra Vezir şehrinde han ilân edildi (1512). İlbars Vezir'de oturup kardeşi Balbars'ı Yenişehir'e vali olarak gönderdi.

İlbars Han üç ay sonra Gürgeç üzerine yürüdü ve Vali Arab Sübhân (Sultan) Kulu ile yaptığı savaşı kazanarak şehri zaptetti. Ardından Yâdigâr Han ülkesine haber göndererek halkı Gürgeç'e davet etti. Ancak halkın büyük bir kısmı Ebûlek Han ve Emînek Han oğulları yanında kalmayı tercih etti. İlbars Han onlara yeniden haber yollayıp Vezir ile Gürgeç'i aldığını, Hîve ve Hezâresp'in Safevîler'in elinde bulunduğunu, Horasan ovalarında birçok vilâyetin olduğunu, gelmeleri halinde buradan nereyi isterlerse verileceğini bildirdi. Bunun üzerine Ebûlek'in bir oğlu ile Emînek'in altı oğlu Gürgeç'e göç etti. İlbars Han Vezir'i merkez yaparak Gürgeç'i bunlara verdi. Emînek'in oğulları, Safevîler'in elindeki Hîve ve Hezâresp civarını yağma ve tahribe başlayınca kızılbaşlar bölgeyi terk ettiler. Hîve, Hezâresp, Kâs gibi şehir ve kasabalar ele geçirildi. Emînek'in oğulları Horasan'a da akınlarda bulundular. Şah İsmâil'in ölümünden (1524) sonra Özbekler'in ele geçirdiği topraklar daha da genişledi. Horasan dağlarının kuzey sınır bölgeleri zapt edildi. Horasan'ın güneydoğusuna ve batıda Balhan ve Mangışlak Türkmenleri üzerine akınlarda yapıldı. Türkmenler'in çoğu itaat altına alınıp vergiye bağlandı.

İlbars Han'ın sekiz oğlu vardı. Onun oğullarına "gazi", kardeşi Balbars'ın oğullarına da "hacı" unvanını veren İlbars Han'ın ölümünden sonra yerine Balbars'ın oğlu Sultan Hacı Vezir şehrinde han ilân edildi. İlbars Han'ın Hîve'de bağımsız bir

hanlık kurması, hem Özbekler'in hem de Türkistan'ın tarihi bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. XVI. yüzyılın başlarında Hârizm ve Mâverâünnehir bölgelerine yerleşen Özbekler, 1510'da Şah İsmâil'e yenilmelerine ve ardından Türkistan'ın Bâbü'r'ün istilâsına uğramasına rağmen varlıklarını sürdürmüşlerdir. İlbars Han'ın bağımsızlığını ilân etmesi ve Hîve Hanlığı'nın kurulması bölünme sürecini başlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. H. Howorth, *History of the Mongols*, London 1880, II/2, s. 876-880; Ebû'l-Gazi Bahadır Han, *Türk Şeceresi* (s. nşr. Rıza Nur), İstanbul 1343/1925, s. 205-213; S. L. Pool, *Düvel-i İslâmiyye* (trc. Halil Edhem [Eldem]), İstanbul 1345/1927, s. 440-441; Ghulam Sarwar, *History of Shah Ismail Safawi*, New York 1975, s. 60-61, 94; Mustafa Budak, *Osmanlı-Özbek Siyasi Münasebetleri (1510-1740)* (yüksek lisans tezi, 1987), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-12; "İlbars Han", *Türkmen Sovet Ensiklopediyası*, Aşkabat 1981, III, 499.

MUSTAFA BUDAK

İLBÂS-ı HIRKA

(bk. HIRKA).

İLBASAN

Arnavutluk'ta tarihî bir şehir.

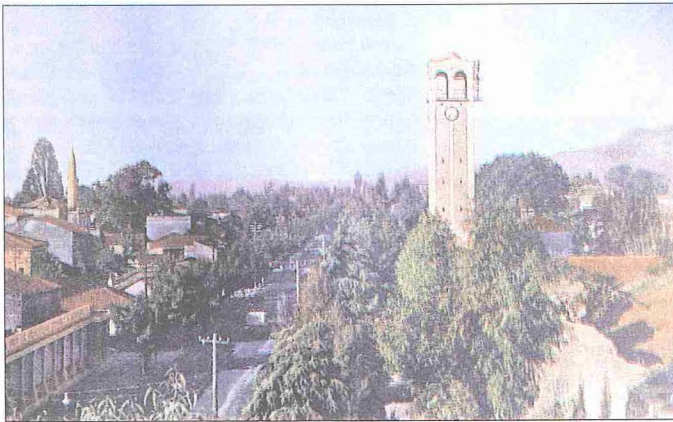
Bugün Arnavutluk'un orta kesiminde yaklaşık 80.000 nüfuslu bir endüstri şehri olup Antikçağ'dan beri faal durumda bulunan ve Roma'yı Draç üzerinden Balkanlar'ın içine ve İstanbul'a bağlayan tarihî yolun (Via Egnatia) geçtiği Shkumbin nehri vadisinde kurulmuştur. Şehir, Shkumbin ırmağının sağ kıyısında verimli bir ovanın doğu tarafındaki yükseklikte yer almaktadır. Osmanlı hâkimiyeti altında (1466-1912) bir sancak merkezi oluşunun

yanı sıra Osmanlılar tarafından Arnavutluk'ta kurulan şehir ve kasabaların en önemlilerinden biri olmuştur.

İlbasan, 1466'da Fâtih Sultan Mehmed tarafından Osmanlılar'a karşı isyan eden İskender Bey'in faaliyetlerini kontrol etmek ve ülkenin kuzeyine giden yolların emniyetini sağlamak amacıyla bir kale olarak kurulmuştur. Burası Arnavutlar'ca İlbasan, Avrupalılar'ca Elbasan şeklinde anılmakta olup bu adın "Arvanid ilini basan (gözetleyen) kale" anlamına geldiği ileri sürülür. Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bu kale, milâdî VI. yüzyıldan beri boş ve harap durumda bulunan antik Scamba şehrinin kalıntıları üzerinde yükselmiştir. Sadece yeni yaptırılan kale değil aynı zamanda bu antik sur kalıntılarının büyük kısmı da bugün ayaktaadır.

Kalenin ve etrafında oluşan şehrin kuruluşuyla ilgili bilgiler ilk Osmanlı kroniklerinde, Kritovoulos'un eserinde ve kısa Sırp yıllıklarında yer almaktadır. En geniş bilgi Kritovoulos'un tarihinde bulunur. Ona göre Fâtih Sultan Mehmed, burayı eski şehrin yerinde kurduktan sonra kır kesiminden ve civardaki kasabalarla şehirlerden birçok göçmen getirtip yerleştirmiş, ayrıca güçlü kuvvetli muhafızlarından 400 kadarını kalede bırakmıştır. Turun Bey de Arnavutluk'un merkezinde ovada bir kale yapıldığını, sarp dağlarda yaşayan halkın böyle bir ovaya ve iskân yerlerine şiddetle ihtiyacı bulunduğunu, ovanın iskânı ve mâmur olması için her yerden "ehl-i İslâm"ın gelip yurt tuttuğunu ve buraya "haline münasip" İlbasan adını verdiklerini, dizdar ve muhafız görevlendirilip Ohri sancağına bağlandığını, daha sonra İlbasan Kalesi etrafındaki sarp dağlarda yaşayan hristiyan grupların ovaya indiklerini, kalenin civarında mezraalar ve köyler kurduklarını yazar (*Târîh-i Ebû'l-Feth*, s. 141-145). Sırp kaynaklarında ise 1466 yılı geldiğinde, II. Mehmed'in Ekim ayında, St. Cyprianus ve Justina günü (26 Eylül) Ohri halkının sürgün edilmesi emrini verdiği, aynı yıl Üsküp'ün Ortodoks hristiyan halkının da sürüldüğü ve Arnavutluk topraklarında yeni inşa edilen Konjuch kasabasına yerleştirildiği belirtilmektedir. Buradaki Konjuch İlbasan'ın Slavca adıdır.

Kuruluştan altmış yıl sonrasına ait bir Osmanlı tahrir kaydından İlbasan'ın durumu hakkında esaslı bilgi edinmek mümkün olmaktadır. 1528 tarihli bu kayıttan şehrin kale surları dışına doğru gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu yıllarda

İlbasan'dan bir görünüş - Arnavutluk